पर्सा जिल्लाका कार्यालयमा राखिएका नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन

पूजा कुमारी अर्याल
परीक्षा क्रमाङ्क : २८०६६६/०७३
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-१-१५-६९४-२००६

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको पाठ्यांश नेपा.शि. (५४४) प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७३/२०१६

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोधपत्र भित्रका सामग्रीहरु कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । उक्त सामग्री अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक रहेको छ भनी प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मितिः २०७३/०९/०५ ....

शोधार्थी

पूजा कुमारी अर्याल

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. (५४४) पाठ्यांश प्रयोजनका लागि प्रस्तुत नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र पूजा कुमारी अर्याललले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मिहिनेत र लगनशीलताका साथ सम्पन्न गरिएको प्रस्तुत शोधपत्र सम्बन्धित प्रयोजनका लागि उपयुक्त भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०७३/०९/०६

Dec 21, 2016

....

शोध निर्देशक

उप्रा.डा.बुद्धराज खनिया

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायनेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा पूजा कुमारी अर्यालले तयार पार्नुभएको 'नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गतको विशिष्टीकरण नेपाली विषयको शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.सं. **नाम** **हस्ताक्षर**

१. प्रा.डा.रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख) ....

२. प्रा. भोजराज ढुङ्गेल (शोध विशेषज्ञ) ....

३. उप्रा. डा. बुद्धराज खनिया (शोध निर्देशक) ....

मिति: २०७३/०९/२४

Jan8, 2017

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकोनेपा.शि. (५४४) पाठ्यांश प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । 'पर्सा जिल्लाका कार्यालयमा राखिएका नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र श्रद्धेय गुरु उप्रा.डा. बुद्धराज खनियाज्यूको निर्देशनमा तयार पारिएको हो । यस कार्यलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न कुशल निर्देशन गर्नुहुने गुरुप्रति म सदा ऋणी रहने छु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग, सुझाव तथा यथोचित मार्गदर्शन गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा.रामप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति म कृतज्ञ छु । त्यस्तै गरी यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका पूर्व विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामनाथ ओझाज्यूप्रति र अन्य गुरुहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । प्रशासनिक सेवा तथा जानकारी उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने दिदी तारा अधिकारी र शारदा अधिकारीज्यूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यसरी आफ्ना सन्तानलाई सफल जीवन निर्माण गर्नका लागि आफूले आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर असल शिक्षा क्षेत्रमा लाग्ने प्रेरणाको मुहान बनेर सधैँ सुमार्गको सिँढी चढिरहने आधार बनी मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा पुऱ्याउनु भएका मेरा पूजनीय पिता लिलाधर अर्यालज्यू र ममतामयी माता जमुना अर्यालज्यूप्रति आजीवन ऋणी रहने छु । त्यस्तै गरी सधैँ मेरो सफलता र प्रगतिको कामना गरी रहने प्यारो भाइ सुदीप अर्याल र बहिनी सुनिता अर्यालप्रति हृदयत् आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्र लेखनको क्रममा सुरुवात देखि अन्त्यसम्म मलाई हरेक क्षेत्रबाट निरन्तर सहयोग गर्ने मेरो प्यारो भाइ सन्तोष अर्यालप्रति विशेष हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्र लेखनका क्रममा अमूल्य सल्लाह सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने साथीहरुप्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस अध्ययनका क्रममा आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा मद्दत पुऱ्याउने विभागीय पुस्तकालय, सी.आर.सी पुस्तकालय र विद्यार्थी पुस्तकालय सेन्टरप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री अन्तर्गत नागरिक बडापत्रको प्रतिलिपि र तस्बिर उपलब्ध गराई दिनुहुने सम्पूर्ण कार्यालय प्रमुख लगायत कर्मचारीहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन लागि त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०७३/०९/०५

शोधार्थी

पूजा कुमारी अर्याल

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि.५४४ को पाठ्यांश प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्र 'पर्सा जिल्लाका कार्यालयमा राखिएका नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन' नामक शीर्षकमा तयार गरिएको छ । यस शोधकार्यका उद्देश्यहरु सरकारी कार्यालयमा राखिएका नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको संरचना, शैली, वर्ण विन्यास, शब्द भण्डार र वाक्य संरचनाको अध्ययन गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्य पर्सा जिल्लाका सरकारी कार्यालयमा रहेको दशवटा नागरिक बडापत्रलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरी अध्ययन गरिएको छ । यो अध्ययन भाषासँग सम्बन्धित भएकाले स्थलगत अध्ययनका आधारमा सूचना सङ्कलन गरी वर्णनात्मक एवम् विश्लेषणात्मक पद्धति अपनाई यस शोध कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ ।

यस अध्ययनका निष्कर्षहरु यसप्रकार छन् :

- संरचनाका दृष्टिले सात खण्डमा संरचित नागरिक बडापत्र बढी पाइन्छ ।
- शैलीका हिसाबले विवरणात्मक शैलीमा लेखिएका नागरिक बडापत्र बढी पाइन्छ ।
- नागरिक बडापत्रमा वर्ण विन्यासका दृष्टिले हेर्दा ह्रस्व-दीर्घ को प्रयोगमा दीर्घ भन्दा ह्रस्ववर्णहरू बढी पाइन्छ । कतिपय ठाँउमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा दीर्घ र दीर्घ लेख्नुपर्नेमा ह्रस्व लेखिएको पाइन्छ ।
- नागरिक बडापत्रमा वर्ण विन्यासका दृष्टिले हेर्दा 'ब' र 'व' को प्रयोगमा 'ब' भन्दा 'व' वर्णको बढी प्रयोग भएको पाइन्छ भने कतिपय ठाँउमा 'ब' मा 'व' र 'व' मा 'ब' को प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।
- वर्ण विन्यासमा पदयोग र पद वियोगको प्रयोग अन्तर्गत पदयोग भन्दा पद वियोग गरिनेशब्दहरू बढी रहेको पाइन्छ । कतिपय ठाँउमा पदयोगलाई पद वियोग र पद वियोगलाई पदयोग गरी लेखिएको पाइन्छ ।
- नागरिक बडापत्रमा वर्ण विन्यास अन्तर्गत रहेको लेख्य चिह्नको प्रयोग धेरै ठाँउमा भए तापनि कतिपय ठाँउमा ख्याल नगरी लेख्य चिह्नको प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै गरी लेख्य चिह्नको प्रयोग नगर्नु पर्ने ठाँउमा पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

- नागरिक बडापत्रमा शब्द संरचनाका आधारमा अव्युत्पन्न शब्द भन्दा व्युत्पन्न शब्द बढी प्रयोगभएको र शब्द स्रोतका आधारमा सबैभन्दा धेरै तत्सम शब्द र त्यस पछि क्रमशः तद्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।
- नागरिक बडापत्रमा वाक्य संरचनाका आधारमा सबैभन्दा धेरै सरल वाक्यको प्रयोग बढी भएको पाइन्छ.भने मिश्र वाक्यको भने प्रयोग भएको पाइदैन जसले गर्दा नागरिक बडापत्र बोधगम्य रहेको पाइन्छ ।
- नागरिक बडापत्रमा प्रयोग भएको भाषाको भौतिक तथा भाषिक पक्षलाई हेर्दा उपयुक्त र सार्न्दभिक देखिए तापनि सैद्धान्तिक हिसाबले सानातिना कमजोरी भने रहेको देखिन्छ ।

विषय सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.२समस्या कथन २
१.३अध्ययनका उद्‌देश्य २
१.४अध्ययनको औचित्य ३
१.५अध्ययनको सीमाङ्कन ३
१.६अध्ययनको रूपरेखा ४

अध्याय दुई

सम्बद्‌ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्‌धान्तिक अवधारणा

२.१सम्बद्‌धकार्यको पुनरावलोकन ६
२.१.१ सम्बद्‌ध पुस्तकको पुनरावलोकन ६
२.१.२ सम्बद्‌ध शोधपत्रको पुनरावलोकन ७
२.२सैद्‌धान्तिक अवधारणा १०
२.२.१भाषाको परिचय १०
२.२.१.१ भाषाको परिभाषा १०
२.२.१.२ भाषाका विशेषता ११
२.२.२नेपाली भाषाको परिचय १२
२.२.२.१ नेपाली भाषाको विकासक्रम १३
२.२.३नागरिक बडापत्रको अवधारणा १५
२.२.४नागरिक बडापत्रको विकासक्रम १६
२.२.५नागरिक बडापत्रका उद्‌देश्यहरु १६
२.२.६नागरिक बडापत्रका विशेषता १७
२.२.७नागरिक बडापत्रका अङ्गहरु १८
२.२.८नागरिक बडापत्रका सिद्‌धान्तहरु १९
२.२.९नागरिक बडापत्रका फाइदाहरु १९
२.२.१०नागरिक बडापत्रको कमी कमजोरीहरु १९

२.२.११ नागरिक बडापत्रका सुधारका उपायहरु २०

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१अध्ययन विधि २१

३.१.१जनसङ्ख्या र नमुना छनोट २१

३.२तथ्य सङ्कलन प्रक्रिया २२

३.३व्याख्या तथा विश्लेषण २२

अध्याय चार

परिणाम, छलफल र विश्लेषण

४.१नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको भौतिक पक्षको विश्लेषण २३

४.१.१ संरचना २३

४.१.२ शैली २४

४.२वर्ण विन्यासको आधारमानागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त भाषाको विश्लेषण २५

४.२.१ ह्रस्व-दीर्घको प्रयोग २६

४.२.२ 'ब' र'व' को प्रयोग २८

४.२.३ पदयोग र पद वियोगको प्रयोग ३०

४.२.४ लेख्य चिह्नको प्रयोग ३१

४.३नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त शब्द भण्डारको विश्लेषण ३६

४.३.१ संरचनाका आधारमा शब्द भण्डार ३७

४.३.२ स्रोतका आधारमा शब्द भण्डार ४०

४.३.३ विषय क्षेत्रका आधारमा शब्द भण्डार ४२

४.४नागरिक बडापत्रमा प्रयुक्त वाक्य संरचनाको विश्लेषण ४५

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता

५.१सारांश ४८

५.२निष्कर्ष ४९

५.३उपादेयता ५१

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिशिष्ट

तालिका सूची

			पृष्ठ सङ्ख्या
तालिका	१	नागरिक बडापत्रको संरचनात्मक स्थिति	२३
तालिका	२	नागरिक बडापत्रको शैलीगत स्थिति	२५
तालिका	३	नागरिक बडापत्रमा ह्रस्वको प्रयोग स्थिति	२६
तालिका	४	नागरिक बडापत्रमा दीर्घको प्रयोग स्थिति	२७
तालिका	५	नागरिक बडापत्रमा 'ब' कोप्रयोग स्थिति	२८
तालिका	६	नागरिक बडापत्रमा 'व' कोप्रयोग स्थिति	२९
तालिका	७	नागरिक बडापत्रमा पदयोगकोप्रयोग स्थिति	३०
तालिका	८	नागरिक बडापत्रमा पद वियोगकोप्रयोग स्थिति	३१
तालिका	९	नागरिक बडापत्रमा पूर्णविरामको प्रयोग स्थिति	३२
तालिका	१०	नागरिक बडापत्रमा अल्पविरामको प्रयोग स्थिति	३३
तालिका	११	नागरिक बडापत्रमा कोष्ठक चिह्नको प्रयोग स्थिति	३४
तालिका	१२	नागरिक बडापत्रमा ऐजन चिह्नको प्रयोग स्थिति	३५
तालिका	१३	नागरिक बडापत्रमा निर्देशक चिह्नको प्रयोग स्थिति	३५
तालिका	१४	संरचनाका आधारमा शब्दभण्डारको प्रयोग स्थिति	३९
तालिका	१५	स्रोतका आधारमा शब्दभण्डारको प्रयोग स्थिति	४०
तालिका	१६	नागरिक बडापत्रमा वाक्य संरचनाको प्रयोग स्थिति	४५